

Performativne reartikulacije 'sukoba na levlci'

(autor: Stevan Vukovi)

Sažetak:

Ovaj tekst opisuje i interpretira mrežu interakcija koje su vodile ka osmišljavanju i realizaciji umetni kog projekta Zorana Todorovi a iji izložbeni segment nosi naziv *Nekoliko panorama za jednu fenomenologiju iracionalnog*. Time se izvodi studija slu aja koji se tretira kao paradigmati an za odnos savremene umetnosti i kriti kih praksi na liniji avangardnog mišljenja, kriti kih diskursa koji prate liniju radikalnog mišljenja u lokalnoj umetnosti, za veze izme u kriti kih praksi i novih medija, kao i odnose prema jugoslovenskom kulturnom nasle u. Na osnovu tog slu aja se preispituju i mogu nosti da se obrazuje „interaktivni odnos izme u umetnika, kriti ara, kustosa, i teoreti ara aktiviranjem dijaloga, participacije, timskog rada i produkcije u svim ravnima - umetni ke, kriti ke, teorijske“. Analizira se rad na zajedni kom oživljavaju agonisti kih i antagonisti kih potencijala istorijskih avangardi i reaktuelizaciji sukoba oko izbora sredstava društvenog angažmana, i ujedno se vrši i mapiranje diferencinalnog sistema pozicija koje angažovani umetnici u okviru tog sukoba zauzimaju. Na metodološkoj ravni analizira se tip saradnje na osnovu disenzusa, na poprištu borbe razli itih hegemonijskih projekata, u kojoj se odustalo od fantazije o nekom njihovom me usobnom uskla ivanju.

Klju ne re i:

Agonizam, aktivizam, angažman, antagonizam, artikulacija, autorstvo, avangarda, desedimentacija, govorni in, hegemonija, nadrealizam, paradigma, participativna umetnost, performativnost, prisvajanje, procesualnost.

Agonizam i antagonizam u okviru 'sukoba na levlci'

“Napredna se teorija i ne može se druga ije razvijati nego borbom i u borbi“, pisao je Ko a Popovi u lanku u kome je svoju borbu protiv 'pe atovskog revizionizma' oli enog u tekstovima Marka Risti a i Miroslava Krleže artikulisao u kontekstu klasne borbe i borbe protiv nadiru eg fašizma¹. Ako se, kako je to Krleža pisao, njegov saborac Marko Risti , „stoje i nad mrtvim telom masakriranog pesnika (Garsije Lorke)“, ve opredelio za „politi ku borbu do poslednje politi ke i logi ke konsekvencije“, Popovi nije mogao da mu ne zameri što je to (stajanje nad grobom) izveo „samo u mislima, simboli no“, i što je borbu za koju se opredelio realizovao kroz pisanje, to jest „preko njega, i samo i jedino njim“². Za Popovi a, konsekvence politi ke borbe su nužno uklju ivale i angažovanje u oružanom sukobu, i on je do tada ve prošao dve godine ratovanja u Španiji, gde je ak zadobio in komandanta artiljerijskog diviziona. U doba kada je

¹ Popovi , K: „Ratni ciljevi dijalekti kog antibarbarusa“, Zagreb: *Književne sveske*, 1940, str. 195 – 214, objavljeno kao polemiki odgovor odgovor na slede a dva teksta: Krleža, M: "Dijalekti ki antibarbarus", Zagreb: *Pe at* broj 8 -9, godina 1939, strane 73 - 232, i Risti , M: "Iz no i u no ", Zagreb: *Pe at* broj 10-12, godina 1939, str. 353 - 397.

² Popovi , K: Op. cit, str. 205 -206.

Popovi ve dospelo u francuski logor za prihvat španskih boraca, nakon završetka rata, Risti je, u jednom od za konfliktnost njihovog me usobnog odnosa bitnih eseja, za *Pe at* opisao kako su se uz ostali narod i španski pesnici borili s oružjem u ruci, jer “ elik se samo elikom može zadržati i skrhati, ne mišlju”³. Me utim, i u takvim situacijama, pesnici koje Risti uzima za uzorne ipak „nisu obustavili krvotok svoje poezije“, i ak su umeli da „kroz te vihore pronesu neprikosnovenu nezavisnost te poetske meditacije, i da kroz tu stvarnost održe, nedirnut u svojoj suštini, taj poetski san“⁴, t.j. kihotski san koji je i stavio u naslov eseja.

Na po etku saradnje Marko Risti i Ko a Popovi su bili združeni projektom “razaranja klasike, klasifikacija i klasa”,⁵ kojim su identifikovali zajedni ke neprijatelje i krenuli u borbu protiv njih. Kroz niz tekstova koji su se nastavljali na koautorski napisanu teorijsku knjigu, a koju su 1931. godine izdali pod nazivom *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog*, oni su artikulisali me usobno dijemetralno suprotstavljene pozicije spram društvenog angažmana umetnika, paradigmati ne kako za aktere ‘sukoba na levlci’ u jugoslovenskoj umetnosti, tako i za tu fazu delovanja nadrealizma kao me unarodnog pokreta. Me u njima je vladao agonisti ki odnos⁶, koji je tokom Španskog gra anskog rata ve sasvim prevladao nad svim drugim aspektima njihove veoma intenzivne intelektualne i kreativne razmene, koja se može donekle rekonstruisati iz njihovih polemih tekstova po tadašnjoj štampi, kao i iz pisama koje su razmenjivali. Bili su suparnici, koji su kroz bespoštednu kritiku jedan drugog usmeravali ka razli itim pozicijama, ne zanemaruju i pritom zajedni ki front borbe protiv konzervativizma i fašizma. Iako su bili obuzeti me usobnim agonisti kim odnosom, ipak nisu nikada iz vida ispuštali one zajedni ke neprijatelje⁷, prema kojima su gradili antagonisti ki odnos⁸.

Reaktualizacija sukoba kroz performativne reartikulacije

³ Risti , M: "San i istina Don Kihota", Zagreb: *Pe at* broj 1, godina 1939, str. 36.

⁴ Risti , M: "San i istina Don Kihota", str. 36.

⁵ Risti , M: “Koje su pobude i kakvi su uspesi školske filozofije”, u Teši , G: *Zli volšebnici – polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917 - 1943*, Beograd i Novi Sad: Slovo ljubve – Beogradska knjiga, 1983, drugi tom, str. 241.

⁶ Šantal Muf ovako odre uje me usobni odnos izme u agonista: „iako su u me usobnom konfliktu, oni ipak vide sebe kao pripadnike iste politi ke grupacije kao i svoje suparnike sa kojima dele zajedni ki simboli ki prostor u okviru koga se konflikt dešava.“ Mouffe. C: „Cultural Workers as Organic Intellectuals“, objavljeno u zborniku njenih tekstova koji je pod nazivom *Hegemony, Radical Democracy, and the Political* priredio James Martin, London: Routledge, 2013, strana 212. Na drugom mestu ona tvrdi da „se suparnici stvarno bore – ak vrlo vatreno – ali u skladu sa sistemom pravila, i njihove pozicije, iako su me usobno potpuno nesvodive, prihvataju se kao legitimne perspektive“. Mouffe, C: *On the Political*, London, Routledge, 2005, str. 52.

⁷ „To što ja nazivam ‘politi kim’ je dimenzija antagonizma – razlikovanja prijatelja i neprijatelja“, objašnjava šantal Muf u intervjuu koji je sa njom vodila Rozalin Doj o odnosu umetnosti i politike. Tu tezu je preuzela od Karla Šmita, desnog kriti ara liberalizma, i prilagodila je levi arskom mišljenju. Mouffe, C: "Every Form of Art Has a Political Dimension", Grey Room 02, Winter 2001, Grey Room, Inc. and Massachusetts Institute of Technology, str. 99.

⁸ Muf tvrdi da je preko potrebno “razlikovati kategorije ‘antagonizma’ (odnosa prema neprijateljima) i ‘agonizma’ (odnosa me u suparnicima) i razmotriti odre enu vrstu ‘konfliktnog konsenzusa’ kojim se za ove drugopomenute obezbe uje zajedni ki simboli ki prostor“ Mouffe, C: *On the Political*, str. 52.

Aktivisti ko-umetni ke grupe: *Grupa za konceptualnu politiku* (Branka Ćur i i Zoran Gaji), *Edicija Jugoslavija* (Ivana Momilovi i Slobodan Karamani), *Knjižarsko-izdava ka zadruga BARABA* (Ratibor Trivunac, Dušan Ćor evi - Mileusni , Ćor e oli i Vladimir Markovi), kao i istori arka književnosti i pesnikinja Biljana Andonovska odazvali su se tokom 2015. i 2016. godine pozivu da za potrebe rada Zorana Todorovi a osmisle i na specifi nim lokacijama izvedu performativne reartikulacije polemi kih argumenata dvojice Ćlanova beogradske grupe nadrealista koji su tokom tridesetih godina prošlog veka postali protagonisti istorijskih sukoba na jugoslovenskoj književnoj i umetni koj levici. Pored unapred odre enih lokacija izvo enja, unapred je selektovana i istorijska tekstualna gra a koja im je predata na dalju obradu. Nju je Ćinio izbor iz pisama koja se Ćuvaju u arhivima Marka Risti a i Ko e Popovi a, kao i tekstova iz njihovih knjiga i Ćlanaka objavljenih u periodu od 1931. do 1940. godine. Od Ćlanica i Ćlanova navedenih grupa i Biljane Andonovske, kao pripadnice onog dela akademske zajednice koji se bavi istorizacijom avangardi, tražilo se da osmisle i na specifi nim lokacijama izvedu govorne Ćinove kojima bi tu gra u oživeli uvezuju i je sa sopstvenim iskustvima delovanja u okviru koga se umetni ki i društveni angažman prepli u, kao sa danas aktuelnim, a za njih relevantnim modelima tuma enja društvenih i umetni kih tokova. Arhivsku gra u je sakupio i izabrao autor ovog teksta, Stevan Vukovi , a lokacije i na Ćin snimanja izvedbi odredio je Zoran Todorovi , koji je i ceo proces produkcije i postprodukcije vizuelnog i zvu nog materijala vodio ka integraciji u specifi nu formu autorskog rada. Naime, svaki pojedina ni segment je u sadržinskom smislu autorsko delo onih koji su ga osmislili i izveli, ali je ujedno u formalnom i strukturalnom smislu deo Todorovi evog rada, i na taj na Ćin funkcioniše kao segment diferencijalnog sklopa iskaza⁹.

Todorovi ev rad nosi naziv *Nekoliko panorama za jednu fenomenologiju iracionalnog* . Njime se evocira naziv knjige *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog* koju su zajedno pisali Marko Risti i Ko a Popovi i objavili u Beogradu 1931, godine, i koja je uvrštena u tekstualnu gra u predatu autorkama i autorima pozvanim da osmisle njihovu performativnu reartikulaciju. Njegova aktuelna forma prikazivanja je niz panoramskih video sekvenci koje se samo na specifi nim za to geolociranim mestima mogu videti posredstvom aplikacije za mobilne ure aje koja se može preuzeti s internet stranice www.zorantodorovic.com.¹⁰ Rad je nastao u okviru projekta koji je zapo et pod radnim naslovom *Levica*¹¹, i bilo je planirano da se realizuje kao štampana publikacija, pokretni

⁹ Celokupna lista u esnika u produkciji rada, pored navedenih Ćlanova aktivisti ko-umetni kih grupa je slede a: umetnik i producent - Zoran Todorovi , istraživa Ć -Stevan Vukovi , Video/Audio montaža - Aleksandar Vasiljevi , dizajn aplikacije - Ćor e Vu kovi , programiranje - Dragan Ćor evi , Grafi ki dizan i prelom - Katarina Popovi , Veb dizajn - Veljko Onjin, prevod - Mirjana Muniši , tuma enje rukopisnog materijala - Mirza Deda , Ema Teokarevi , Antonija Božani , Jovana Sudimac i Milena Pešut.

¹⁰ Lokacije na kojima se rad koriš enjem te aplikacije može videti u Beogradu su: *Muzej savremene umetnosti Beograd (MSUB)*, Uš e 10, blok 15, *Legat olakovi* , Rodoljuba olakovi a 2, i *Salon MSUB*, u Zagrebu: *Muzej suvremene umjetnosti Zagreb*, Avenija Dubrovnik 17, i *Galerija suvremene umjetnosti*, Katarinin trg 2; u Prištini: *Nacionalna galerija Kosova*, Agim Ramadani 60; u Skoplju: *Muzej na sovremenata umetnost*, Samoilova bb; u Novom Sadu: *Muzej savremene umetnosti Vojvodine*, Dunavska 37; zatim u Ljubljani: *Moderna galerija*, Cankarjeva 15 i *Muzej sodobne umetnosti Metelkova*, Maistrova 3; te u Sarajevu: *Umjetni ka galerija BIH*, Zelenih beretki 8; i na Cetinju: *Narodni muzej Crne Gore*, Novice Cerovi a bb i *Crnogorska galerija umjetnosti "Miodrag Ćuri "*, Njegoševa bb.

¹¹ Pojam 'Levica' je tretiran kao Ćvorišna ta ka emancipatorskih diskursa u umetnosti i aktivizmu koje je ovaj rad imao za cilj da tematizuje putem performativne reartikulacije. Pritom se pod ' Ćvorišnom ta kom'

arhiv i eksperimentalno-dokumentarni film. Tokom rada na projektu i njegov naziv i na in materijalizacije njegovih rezultata menjali su se u skladu sa procesom traganja za tehnološkim aspektima njegovog formatiranja i sa dinamikom odnosa koji su se u njegovom okviru razvijali izme u njegovih inicijatora i u esnika, kao i drugih aktera u njegovom predstavljanju u okviru grupnih izložbi. Njegovo prvo javno predstavljanje u izložbenom formatu odigralo se u okviru grupne izložbe pod nazivom *Arhiv i mo*, koju su osmislile kustoskinje Sanja Koji Mladenov i Gordana Nikoli, i realizovale u *Muzeju savremene umetnosti Vojvodine*, novembra 2015. Ta izložba je nastala kao deo dvogodišnjeg me unarodnog istraživa kog projekta koji je *Muzej savremene umetnosti Vojvodine* radio u partnerstvu sa *Fondacijom Antoni Tapijes* iz Barselone, *Muzejem suvremene umjetnosti* iz Zagreba i *Koroškom galerijom likovnih umetnosti* iz Slovenj Gradeca. Imala je za cilj da prikaže širok dijapazon na ina na koje se u formi umetni kih radova izvode reevaluacije i nova promišljanja arhivskih resursa muzeja i srodnih institucija, i to kao predmeta umetni kih istraživanja ili kao forme prikazivanja rezultata takvih istraživanja. Potom je, juna 2016. u nešto izmenjenom vidu, bio je uklju en u izložbu *Nuisance Value*, realizovanu u *Kunstpavillon, Tiroler Künstlerschaft*, u Insbrucku. Bio je donekle modifikovan od strane *kuda.org* i *Grupe za konceptualnu politiku*. Modifikovan je izostavljanjem prevoda, tako da je audio segment za one koji ne razumeju lokalne jezike zemalja koje su nastale raspadom Jugoslavije nerazpoznatljiv, kao i u dodavanjem jedne panorame koja prikazuje scene polemike u njihovim kolektivima. Kao objašnjenje intervencije, navedeno je da se tim postupkom reflektuje da je „umetni ka organizacija na distanci od umetni kog dela kao oblika kulturalizacije politike umetnosti“, a ujedno se polemíše i sa Todorovi evim radom pod nazivom *Cigani i psi*.

Procesi aproprijacije i reartikulacije

U dosadašnjem razvoju rada na delu su ve bile tri epizode aproprijacije i reartikulacije.¹² Naime, reartikulisan je istorijski 'sukob na levisi', i to kroz prisvajanje tada utvr enih umetni kih i politi kih pozicija, i njihove interpretacije od strane aktera sa današnje aktivisti ko-umetni ke scene. Potom su prisvojena i reartikulisana i ta performativna izvo enja uklapanjem u formu i strukturu rada koji potpisuje Zoran Todorovi . I, kona no, *kuda.org* i *Grupa za konceptualnu politiku* su tu fazu rada prisvojili i reartikulisali kroz audio-vizuelnu instalaciju 'Lavež'. Naravno, taj niz može i da se nastavi, i to bi u semanti kom smislu samo obogatilo i tekstove koji su tu poslužili kao

ovde smatran onaj "privilegovani znak oko kojih su drugi znaci ure eni", te „ostvaruju zna enje iz odnosa prema vorišnoj ta ki“. Jørgensen, M. i Phillips, L: *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: Sage Publications, 2002, strana 24. U realizaciji rada u formatu postavke odustalo se od tog naziva, te je izabrana opcija koja verbalno opisuje sám na in njegove prezentacije. Razlog za to bi mogao biti u injenici da se 'Levica' tu ispostavila kao 'prazni ozna itelj', odnosno ozna itelj koji stoji za nemogu nosti univerzalizacije jednog zna enja levi arskog angažmana. Parafrazirano iz: Laclau, E: *Emancipation(s)*, London: Verso, 1996, str. 44.

¹² Šantal Muf i Ernesto Laclau su artikulaciju odredili kao „bilo koju vrstu prakse koja uspostavlja takvu vrstu odnosa me u elementima da se njihov identitet modifikuje kao rezultat artikulatorne prakse“. Laclau, E, i Mouffe, C: *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso, 1985, str. 105.

polazna osnova¹³, kao i Todorovi ev rad¹⁴. Poenta rada od samog početka nije bila u traganju za pravim, iskonskim i neposredovanim značenjem Popovi evih i Risti evih stavova u datom istorijskom kontekstu, već u njihovoj prisvajanju i performativnoj reartikulaciji, koja se ne bi postavila ni kao normativna, ni kao konačna. Drugim rečima, u radu se nije težilo ka hermeneuti kom razlučivanju njima inheretnih značenja, koja su vremenom zaista postala prekrivena slojevima racionalizacija i prekodiranja od strane raznih institucionalnih praksi koje su ih uklopale u nacionalne i druge kanone umetnosti i književnosti. Težilo se aktiviranju njihovih agonističkih i antagonističkih potencijala, i to u kontekstu delovanja i međusobnog suodnošenja onih aktera na aktuelnoj umetničkoj i aktivističkoj sceni koji su ujedno posvećeni i angažmanu na preispitivanju društvene i političke uloge umetnosti u savremenom kontekstu, i radu na genealogiji tog konteksta.

Knjižarsko-izdavačka zadruga Baraba se, pritom, u izvornoj reartikulaciji 'sukoba na levo' fokusirala na agon u samom Popovi evu, i to ne samo na njemu kao ličnosti svojstveno, nego kao manifestaciju "protivnosti intelektualca i pokreta". Tu je jedna od poezija koja je otkrivena u tekstovima iz doba njegovog najvećeg angažmana u sukobima na umetničkoj sceni, i njegovog ratovanja u Španiji, koji su imponirani na interpretaciju, već u razgovorima novinara Aleksandra Nenadovića sa Koštom Popovićem, u enim izmeću u leta 1987. i jeseni 1988. godine, dakle deceniju i po nakon što je dao ostavku na sve funkcije¹⁵ u upravnim strukturama socijalističke Jugoslavije za koju se i oružjem i rečju borio. Naime, u naknadnom preispitivanju svojih ranijih stavova i postupaka, u trenutku u kome se već vrši javna revizija istorijske uloge KP i SKJ, on se ponovo hvata za davno otpisani nadrealizam, te eksplicitno tvrdi: "nadrealizam mi je, rekao bih, samo olakšao da otkrijem stvari koje sam u sebi skrivao, makar i zatomljen, kritičku distancu, da ni komunisti ni idealisti ni utopiji ne uzimam baš bukvalno, ma koliko se u tom pravcu trudio".¹⁶ On dalje navodi da je zbog "osećanja potrebe za žrtvovanjem u ime najviših ciljeva"¹⁷ ipak sebe u jeku borbe suspregao i "otpisao svoj intelektualizam", verujući da je "suviše sklon ličnom razmišljanju, odnosno ispadanju sa partijskog koloseka",¹⁸ ali da se, u naknadnom pogledu unazad ispostavilo da se tada, usled svog tog susprezanja i

¹³ „Da bi jedan spis bio spis“, pisao je Žak Derida, „potrebno je da on nastavi da 'dela' čak i ako i ono što se naziva autor spisa više ne odgovara onome što je napisano“ ili „mu ne ide u prilog intencija tog spisa ili briga o puno i njegovog značenja čak i onog koje se, izgleda, upisuje u njegovo ime“. Derida, Ž: „Potpis, događaj, kontekst“, Beograd: *Delo*, br. 6, 1984, str. 33.

¹⁴ Kao ilustrativni primer za prisvajanje svih tumačenja rada na umetničkoj i javnoj sceni, može se uzeti video rad Zorana Todorovića, koji je pod nazivom 'Cigani i psi' realizovan u leto 2007. u Beogradu, da bi prvi put je predstavljen 2009. u okviru njegove samostalne izložbe pod nazivom, *Intenzitet afekta*, u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu, izazvao je mnoštvo polemika kulturnih radnika, aktivista, pravnika, teoretičara, kustosa i umetnika, koje je prvo Rex objavio kao knjigu pod nazivom: *Debata o institucionalnom tretmanu rada 'Cigani i psi' Zorana Todorovića : tekstovi u esnika i u esnica pisani nakon debate u Kulturnom centru Rex 27. aprila 2012*, Beograd : Fond B92, 2014, da bi Todorović u daljem toku prezentacije rada te polemike stavove uključio u postavku, pripremljenu i još jednu knjigu o istoj polemici, pod nazivom *Cigani i psi II Simptomi i tragovi javne recepcije*, i izdaju je za ProArtOrg, 2014.

¹⁵ Tada, 3. novembra 1972, u jeku sukoba CK SKJ sa Centralnim komitetom Saveza komunista Srbije, koji su članovi, koje je Košta Popović podržavao, optuženi za sa anarho-liberalizam, odlučio se da dá ostavku na sve političke funkcije, u Predsedništvu SFRJ, stalnom delu konferencije SKJ, i druge. O tome je izvestila *Politika* već sutradan, 4. novembra.

¹⁶ Nenadović, A: *Razgovori s Koštom*, Zagreb: Globus, 1989, str. 197

¹⁷ *Ibid*, str. 198

¹⁸ *Ibid*, str. 201

potiskivanja "definitivno zatucao u svakom pogledu, ideološki i emotivno".¹⁹ U odgovoru na to šta bi ta 'zatučanost', mogla da zna i, i kom diskursu pripada, *Knjižarsko-izdava ka zadruga Baraba*, je tuma i kao ideologemu "gra anskog, individualno-intelektualisti kog otpora organizovanim formama borbe proletarijata i projektu kolektivne inteligencije", ali i kao na in manifestacije unutrašnjag konflikta u Popovi u. Iako se inilo da je Popovi , postaju i vojnik revolucije, koflikt izme u jezi kog delovanja i delovanja u okviru organizovanih partijskih i vojnih formacija davno za sebe razrešio, ovde on to razrešenje ponovo tematizuje kao nametnuto delovanjem "uticaja komunista ke idealista ke utopije", i neke potpune 'obuzetosti' tokom neposrednog sukoba sa oružanim fašizmom.

Nasuprot tome, za *Ediciju Jugoslavija* postoji „direktna linija i obavezan pravac“, koji vodi „od *Nacrta za jednu fenomenologiju iracionalnog* (Nadrealisti ka izdanja u Beogradu, 1931.), do brošure *Za pravi nu ocenu oslobodil akog rata*, (Naprijed Zagreb, 1949.), pisanu na vrletima Igmana, Magli a, Kosmaja u 20.000 km prve proleTERSKE brigade“. U njihovom tuma enju „Magli , Ozren, Volujak, Milinklade, Ljubin grob, Tjentište, Igman i mnogi drugi potezi Narodno oslobodila ke borbe jesu taj jedan drugi moral“, odnosno ta "aktivna prakti na misao", i ta "živa, otvorena raskriljena ideja" iz *Nacrta za jednu fenomenologiju iracionalnog*. Tu se postulira „određena homologija izme u jednog filozofskog, poeti nog dela i same generi ke politi ke prakse“, da bi se tvrdilo da se ipak zna aj agonisti kih konflikta unutar nadrealisti kih krugova nužno mora relativizovati spram zajedni kog konflikta sa fašizmom. Oni to što Popovi i Risti zovu „jedna dejstviju a aktivna konfrontacija“ tuma e kao „ulazak u borbu u nemogu im uslovima“, u istovremenom inu samoproizvodnje i proizvodnje jednog novog sveta. Za *Ediciju Jugoslavija* „prodor Prve proleTERSKE je zapravo metafora dijalekti kog kretanja“

I *Knjižarsko-izdava ka zadruga Baraba* i *Edicija Jugoslavija* se u svojim performativnim reartikulacijama materijala koji im je ponu en služe uvo enjem u igru i drugih tekstova u opsegu gra e koju je autorizovao Ko a Popovi , a koju selektuju u skladu sa sopstvenim subjekt pozicijama.²⁰ Te intertekstualne veze omogu avaju legitimnost potpuno suprotnih tuma enja, koja nisu u neskladu sa tekstom *Nacrta za jednu fenomenologiju iracionalnog* koji je, po Andonovskoj, upravo „tekst kroz koji se najbolje može osetiti ili postaviti pitanje, razmišljati, o nadrealizmu kao o nekoj vrsti otvorenog i nedovršenog projekta kakav je i želeo da bude.“ Proces koji ona naziva „asimiliju e ili integrišu e potiskivanje“ doveo je do toga da „nadrealizam se pre svega vidi kao povezivanje, kao mesto na kojem je došlo do prve artikulacije te veze izmadiju avangardnog automatskog eksperimentalnog pisma, zapadno-evropskog, dakle, nedogmatskog marksizma i novog epistemološkog univerzuma psihoanalize.“ To tekstove iz istorijskog doba nadrealizma kao avangardnog pokreta ini itljivim tek kroz mnoge druge, kasnije tekstove za koje su oni otvorili put.

Rekuperacija i 'prolazak kroz fantaziju' o participaciji

¹⁹ *Ibid*, str. 202

²⁰ Po Žižeku je "subjekt pozicija na in na koji mi prepoznajemo svoju poziciju (aktivnog) inioca društvenog procesa, kako mi doživljavamo svoju predanost nekom ideološkom cilju." Žižek, S: *New Reflections of Our Time*, London and New York: Verso, 1990, str. 250.

Projekat *Levica*, u okviru kojeg i iz kojeg je nastao i rad koji nosi naziv *Nekoliko panorama za jednu fenomenologiju iracionalnog* pokrenut je iz potpuno antagonističkih razloga. Naime, njegovi pokreti i su se antagonizovali spram na ina na koji su lik i delo Ko e Popovi a rekonstruirani u srednjemetražnom dokumentarnom filmu *Konstantin Ko a Popovi* reditelja Gorana Markovi a, u produkciji *Filmskih novosti* 2014. Naime, u na inu na koji taj film reartikuše pozicije Ko e Popovi a stepen potiskivanja svega što je revolucionarna delatnost i u umetnosti i u politici, kao i asimilovanja u revizionistički diskurs građanske Srbije je bio toliki da je film izašao izvan toga što bi se moglo smatrati zajedničkim simbolima i prostorom u okviru koga se odvijaju razne agonističke borbe u tumačenju nasleđa umetničkih i političkih avangardi. Da je to svođenje dostupne građe iz izvora *Filmskih novosti*, kao naravno ioca filma, na pukotinu i istorijskog revizionizma bilo tendenciozno, svedoče i mnoge Markovičeve izjave. „Verujem da je Ko a duboko u sebi morao da prebacuje sam sebi što je uopšte otišao u smeru politike“, izjavio je Markovič u intervjuu povodom prikazivanja filma na 62. *Beogradskom festivalu dokumentarnog i kratkometražnog filma*, jer „zalutao je u komunizam i partizanski pokret“ i „teško je nosio krst boljševizma i strogog komunizma koji je u Jugoslaviji imao veliko uporište“, a bio je „sposoban pesnik, koji se u Parizu družio sa Bretonom i nadrealistima“.²¹ *Grupa za konceptualnu politiku* u svom pokušaju da pruži odgovor na pitanje „šta Goran Markovič radi kada prisvaja Ko u Popovi a?“ naglašava da „kod Gorana Markoviča jedino što je valjalo u Narodnooslobodilačkoj borbi i posle toga u socijalizmu to je ono građansko u Ko i, ako je nešto valjalo to je bilo građanski vaspitano, negovano i obrazovano“. Dok su za potrebe snimanja ovog rada sedeli na terasi u Vrnjačkoj Banji, gotovo neizmjenjenoj od vremena kada je tu bio *Sanatorijum Živadinovi*, na kojoj je Marko Ristić čitao povremena Popovičeva pisma sa fronta, pitali su se zar nije upravo taj nametljivost i otklapanje sredine bio „baš ono što je frustriralo one koji su sedeli na ovoj terasi, možda, zbog toga što nisu odlazili u borbu iz bilo kog razloga“. Naime, nije to bio samo Marko, već i Ševa Ristić, njen brat Stevan, i ko zna ko još, možda čak i prvi direktor tek decenijama nakon rata i revolucije osnovanog *Muzeja savremene umetnosti u Beogradu*, M. B. Protić, tada samo mladi umetnik koji se kod Stevana spremao za studije slikanja.

Ali zašto uopšte Markovič rekonstruira Popovičev lik (u koji učitava određene stavove za koje bi bilo logično da ih poseduje obzirom na njegovo građansko poreklo, bez obzira na to koliko se on od njega distancirao)? Po *Grupi za konceptualnu politiku* u pozadini svega toga je neka vrsta saglasja „da je nadrealizam bio nešto vredno“, kao i da je „socijalistička država bila nešto vredno“, ali samo kao „welfare state na socijalističkinu način“, i da te vrednosti treba da se stave u promet i da se na njima profitira, makar simbolički, bez obzira na to kakve su u stvari ideje imali oni koji su gradili taj nadrealizam i tu državu. Jer „ne rekonstruiraju se ideje nego ljudi“, a i Ristić i Popovič mogu da se rekonstruiraju tako kako to Markovičini jedino ako se vrate njihovim porodičnim i klasnim korenima, i tretiraju kao predstavnici lokalne srpske buržoazije koji su sa komunističkim idejama ipak samo koketirali, i to iz umetničkih pobuda, jer je avangardistički duh epohe to zahtevao. Međutim, kao pitanje se tu postavlja da li sa takvim stavovima onda uopšte treba da se polemizuje, kao i da li njihova validnost treba da se proverava kroz neku otvorenu diskusiju u kojoj učesnici uzimaju sve zainteresovane strane,

²¹Krtinić, M: „Ko a Popovič je ostao enigma“, Beograd: *Danas*, 27. mart 2015.

i koja uporište traži u akademski verifikovanim istorijskim izvorima, ili je upotreba takvog postupka upravo to što od nas zahtevaju principi 'komunikativnog kapitalizma'.²²

Po Džodi Din, „jedan od načina da se razume održavanje komunikativnog kapitalizma je razmatranje fantazija koje ga podržavaju, a koje su, za mnoge na levlci, nerazdvojive od njihove vere u demokratiju“. To su: „izobilje, participacija i celovitost“²³, i na njih se oslanja i danas aktuelna paradigma umetnosti koju Kler Bišop naziva 'participativnom',²⁴ pod koju bi u tehni kom smislu moglo da se podvede i *Nekoliko panorama za jednu fenomenologiju iracionalnog*, kao rad koji po iva na participaciji lanica i lanova umetni kih grupa u interpretativnom procesu, i otvara neku vrstu rasprave. Me utim, taj proces u ovom radu nije formatiran tako da bi vodio ka nekom celovitom i zna enjski bogatom skupu tuma enja 'sukoba na levlci' u koji bi bili na jednak na in uklju eni svi za to zainteresovani, i koji bi proizveo novi korpus znanja u okviru toga što je Lakan nazivao 'diskursom univerziteta'²⁵, ve upravo kao 'prolazak kroz fantaziju' o participaciji.

U lakanovskoj teoriji *traversée du fantasme* je proces koji dovodi u pitanje načine na koji se odnosimo prema horizontu imaginacije koji nas orjentiše. On nam ak omogu ava da uspostavimo taj „još intimniji odnos prema realnom jezgru fantazije koji prevazilazi imaginaciju“²⁶ Jer, kako to Žižek piše, „kao takvu, fantaziju ne treba interpretirati, ve samo 'pro i': sve što treba da iskusimo je da nema ništa 'iza nje'“. ²⁷ To jest, realno jezgro fantazije je puka praznina. Imaginacija tu prazninu maskira, prave i fasadu koja ima za cilj da aktuelni simboli ki sistem pokaže kao celovit. Stoga, umesto da uvidimo „celu skal u antagonizama koje presecaju naše društvo, ta fasada nas svojim dejstvom esto navodi da se investiramo u ideju društva kao homogene, organske celine, koja se održava dejstvom snaga solidarnosti i koopearacije.“²⁸ U ovom radu je ta fasada demontirana. U njemu su sve pozicije izvedne diferencijalno, u agonisti kom odnosu spram drugih, srodnih pozicija u njemu zastupljenim, kao i u potpuno antagonisti kom odnosu spram

²² „Upravo kao što je industrijski kapitalizam zavisio od eksploatacije rada, tako komunikativni kapitalizam zavisi od eksploatacije komunikacije“, Dean, J: *Blog Theory: Feedback and Capture in the Circuits of Drive*, Cambridge: Polity Press, 2010, str. 4; „Takav kapitalizam karakteriše upravo insistiranje na slede im principima: „pristup, inkluzija, diskusija“. Dean, J: „Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics“, *Cultural Politics*, 2005, Volume 1, Number 1, strana 55.

²³ Dean, J: *Democracy and Other Neoliberal Fantasies - Communicative Capitalism & Left Politics*, Durham & London: Duke University Press, 2009, str. 24 - 25

²⁴ Teorijski su obrazložene u Bishop, C: *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*, Verso Books, 2012, str. 1, a njihov istorijski pregled je dat u: Bishop, C (prire iva ica): *Participation: Documents of Contemporary Art*, Whitechapel Gallery/The MIT Press, 2006.

²⁵ Lakanova teorija diskursa gospodara, univeziteta, histerika i analiti ara razvijena je tokom seminara 17, tokom 1969-70, i objavljena je kao *L'Envers de la psychanalyse*, Paris: Seuil, 1991. Za razliku od Fukoove teorije diskursa, koja se pojavila u isto vreme (decembra 1970) i predstavljena je u okviru njegovog inauguralnog govora u *Collège de France*, Lakanova teorija je formalni sistem koji se u stvari bavi društvenim vezama, a ne sadržajem iskazanog u diskursu. Tako smo u diskursu univerziteta, kao samo prikriivenom diskursu gospodara, vo eni epistemološkim nagonom, koji neutrališe mogu nost integracije saznanog u neku vrstu afektivno proživljenog i ka delovanju usmerenog iskustva, tako da, paradoksalno, „što više znanja sakupimo, to manje znamo“, kao što je to zaklju eno u Dean, J: *Blog Theory*, str. 119.

²⁶ Boothby, R: *Freud as Philosopher*, New York: Routledge 2001, str. 276.

²⁷ Žižek, S: *The Sublime Object of Ideology*, London and New York: Verso, 1989, str. 126.

²⁸ Žižek, S: „The Seven Veils of Fantasy“ u Nobus, D. (prire iva .): *Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis*, London: Rebus Press, 1998, str. 190.

pozicija koje vrše rekuperaciju Ristićevih i Popovićevih tekstova u ime građanske kulture i nacionalne istorije umetnosti i književnosti. Po njima, ne postoji način na koji bi se sve to moglo pomiriti u neku harmonizovanu celinu, ma kakva ona bila. Jedino nasleđe koje može da se deli je nasleđe borbe i sistematskog “razaranja klasike, klasifikacija i klasa”.

Citirana dela:

Knjige:

1. Boothby, R: *Freud as Philosopher*, New York: Routledge 2001.
2. Dean, J: *Blog Theory: Feedback and Capture in the Circuits of Drive*, Cambridge: Polity Press, 2010.
3. Dean, J: *Democracy and Other Neoliberal Fantasies - Communicative Capitalism & Left Politics*, Durham & London: Duke University Press, 2009.
4. Jørgensen, M. i Phillips, L: *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: Sage Publications, 2002.
5. Laclau, E: *Emancipation(s)*, London: Verso, 1996.
6. Martin, J. (priredila): *Hegemony, Radical Democracy, and the Political*, London: Routledge, 2013.
7. Nenadović, A: *Razgovori s Kočicom*, Zagreb: Globus, 1989.
8. Laclau, E, i Mouffe, C: *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso, 1985.
9. Mouffe, C: *On the Political*, London, Routledge, 2005
10. Žižek, S: *The Sublime Object of Ideology*, London and New York: Verso, 1989.
11. Žižek, S: *New Reflections of Our Time*, London and New York: Verso, 1990.

Tekstovi:

1. Dean, J: „Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics“, *Cultural Politics*, 2005, Volume 1, Number 1.
2. Derida, Ž: „Potpis, dogma i kontekst“, Beograd: Delo, br. 6, 1984.
3. Krtinić, M: „Kočica i Popović je ostao enigma“, Beograd: Danas, 27. mart 2015.
4. Mouffe, C: "Every Form of Art Has a Political Dimension", Grey Room 02, Winter 2001, Grey Room, Inc. and Massachusetts Institute of Technology
5. Popović, K: „Ratni ciljevi dijalekti koga antibarbarusa“, Zagreb: Književne sveske, 1940.
6. Ristić, M: "San i istina Don Kihota", Zagreb: Pečat broj 1, godina 1939.
7. Ristić, M: “Koje su pobude i kakvi su uspesi školske filozofije”, u Tešić, G: *Zli volšebnici – polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917 - 1943*, Beograd i Novi Sad: Slovo ljubve – Beogradska knjiga, 1983.
8. Žižek, S: „The Seven Veils of Fantasy“ u Nobus, D. (priredila): *Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis*, London: Rebus Press, 1998.